

Den autodidakte orgelbygger i Snedsted

Olav Haugland

Thisted Museum fik i efteråret 1993 et pibeorgel i gave. Det lille instrument er bygget som husorgel i 1938-40 af den autodidakte orgelbygger Niels Christian Christensen i Snedsted, og er i sin konstruktion på flere måder anderledes end pibeorgler normalt. Orgelbyggerens datter frk. Marie Christensen der er 83 år gammel, har foræret museet dette familieklenodie og håber at det vil blive bevaret for eftertiden. Artiklens forfatter, Olav Haugland, der er organist og orgelbygger fortæller her om Christensen og hans orgler.

Niels Christian Christensen blev født i Elsted 19. juli 1876. Forældrene var Hans Christian Christensen, født i 1850, der var gift med Gertrud Marie Nielsen. Faderen var husmand, men virkede tillige som musiker, og rejste rundt og spillede, hvor der var bud efter ham til fester. Da Niels Christian var musikalsk godt begavet, men samtidig også god til at bruge sine hænder, voldte det lidt bryderier at finde en uddannelse, der kunne tilgodese de forskellige ønsker. Hvorvidt der har været tale om en uddannelse som musiker vides ikke, men det lykkedes at finde en læreplads som tømrer i Sønderhå. Lærepladsen lå en halv snes kilometer fra barndomshjemmet, og det var ikke længere væk, end at han kunne nå at gå hjem på besøg om søndagen. I Dansk Portrætgalleri II 1904-06, oplyses at: Christensen, Niels Christian, f. 19. Juli 1876, Snedsted, Orgelbygger,... har stået i lære fra 1893 og blevet udlært som svend i 1897. Det må være tømreruddannelsen der henvises til.

Niels Christian Christensen, orgelbygger.

Den unge mand var en flittig kirkegænger, og han har sikkert mange gange i Thisted kirke hørt det store pibeorgel, der gennem generationer spillede, og stadig spiller for menigheden. (Interesserede kan læse en tidligere artikel i Historisk Årbog af Torsten Balle om orglerne i Thisted.) I de mindre kirker, missions- og forsamlingshusene, var der ofte kun et lille harmonium, på hvilket organisten ledsagede salmesangen. På et tidspunkt

blev han så optaget af orglet som instrument, at han besluttede sig for at prøve selv at bygge et. Selv om han havde mulighed for at åbne dørene til orglet i Thisted kirke og studere dets opbygning af bælg, vindlader, spillebord og piber i træ og metal, rakte hans viden og tømreruddannelsen ikke til at bygge et eksemplar af "Instrumenternes dronning". Imidlertid mødte han rundt omkring hos folk så stor forståelse for sine ideer og planer om at blive orgelbygger, at det takket være et Rejsestipendiat, blev muligt at foretage en studierejse til udlandet.

Uden at kunne et ord tysk, drog den unge mand sydover grænsen med det mål at tilegne sig viden om orgelbygning på værkstederne i Tyskland. Hvis Niels Christian havde ført dagbog, eller skrevet hjem, kunne vi ad denne vej danne os et indtryk af rejsens omfang og udbytte, men det har ikke været muligt at finde et sådant materiale. Vi ved derfor ikke, hvor længe han var væk, og om han fik en egentlig uddannelse som orgel- eller harmoniumsbygger. Måske har han blot fået lov at besøge nogle værksteder og i bedste fald gået lidt til hånd¹⁾

Ikke alle videbegærlige udenlandske håndværkere fik adgang til de tyske instrumentbyggerier. Man ønskede, naturligt nok, at beskytte sit produkt mod kopiering fra eventuelle kommende konkurrenter. Da den unge musikalske landmand H. J. Hansen Margaard fra Fyn i slutningen af forrige århundrede på en rejse i Tyskland ønskede at studere pianobygning, blev han nægtet adgang til én bestemt virksomhed. Det lykkedes ham alligevel ved list at komme ind. Om aftenen opsøgte han virksomhedens værkfører, der sad på den lokale Bierstube, bød ham på et krus øl, faldt i snak med ham, bød på flere krus øl og inden natten var omme, havde den berusede værkfører beredvilligt fortalt alt om pianobygning, samt, i lommelygtens skær, vist rundt på værkstedet²⁾.

Thisted Orgelfabrik

Hjemvendt fra Tyskland etablerede Niels Christian sig i 1901 som orgelbygger i Thisted³⁾. Da harmoniet også kaldes et stueorgel, eller blot orgel, kunne Christensen med rette kalde virksomheden for Thisted Orgelfabrik. Det første værksted, han havde, lå i Vestergade, og dér startede bygningen af de første harmonier efter egne tegninger, men med importerede dele fra Tyskland. Harmoniet er et klaviaturinstrument, i hvilke tonerne frembringes ved hjælp af frit svingende metaltunger, der sættes i vibration af den luft, der tilføres fra blæsebælge, som spilleren selv træder⁴⁾. Omkring århundredeskiftet var der i Danmark en halv snes harmoniumsbyggerier. Ligesom Christensen hjemtog disse harmoniumsbyggere fabriksfremstillede dele: ventiler, bælgfjedre, mekanikdele, registerskilte, og metaltunger som det enten var urentabelt, eller måske for svært, selv at lave. Mange harmoniumsbyggere havde ofte kun en tømrer- eller snedkeruddannelse, og evnede i virkeligheden blot selv at lave kabinetterne. Da instrumentet var statusgivende, var kabinetterne i egehogni- eller nøddetræ ofte kunstfærdigt udformet og i deres afsluttende polering smukt forarbejdet, så de tog sig godt ud i den fine stue.

Værkstedet og forretningen gik godt for den unge mand, og der kom kunder fra Thy, Vendsyssel og Salling. Ud over fremstilling og salg af sine egne harmonier, solgte, og reparerede, han også harmonikaer. Ifølge Marie Christensen, der er født i 1911, traf forældrene hinanden,

¹ Interview med Marie Christensen 27. marts 1994.

² Jyllandsposten, 23. marts 1994.

³ Dansk Portrætgalleri II 1904-06.

⁴ Illustreret Musikleksikon, 1940.

da moderen, Anine Nielsen, født i Hjørdemål den 15. august 1875, som ung pige kom ned i forretningen for at få repareret en harmonika. Niels Christian og Anine blev gift i Thisted kirke den 27. november 1903, og ægteskabet blev rammen om et familieliv med mange børn. Thisted Orgelfabrik var en solid og god forretning, og antallet af medarbejdere på værkstedet voksede, så man på et tidspunkt rykkede til større og bedre lokaler i Frederiksgade 12. Desværre eksisterer kasse- og regnskabsbøgerne fra denne periode ikke, men produktionen har været betydelig, idet fabrikken solgte sine instrumenter til andre værksteder og forhandlere i Danmark.

*Frk. Christensens eget harmonium, bygget af faderen. Billedet viser Hans, der blev præst.
Foto: Olav Haugland.*

Således annoncerer en harmoniums fabrikant og instrumenthandler i Haslev på Sydsjælland, N. P. Mølgaard-Jensen, i Haslev Avis 5. juli 1907 med salg af harmonier fra bl.a. N. C. Christensen, Thisted. Ved en netop foretaget gennemgang af kassebøgerne fra Haslev Orgel- og Harmoniumsfabrik, har det været muligt blandt andet at kortlægge udbredelsen af harmoniet, og hvem der var virksomhedens kunder. Ikke overraskende var en stor del af

disse seminarister, lærere, missionshuse, kirker og institutioner med en religiøs eller kulturel baggrund, der brugte harmoniet som ledsageinstrument til sang- og salmesang. (Interesserede kan læse mere i Anders Rehde Nielsens artikel "Harmonium, stueorgel, skipperklaver" Folk & Kultur, 1980).

Orgelbygger Christensen byggede ikke kun harmonier; han konstruerede og byggede også små pipeorgler ud fra sine håndværksmæssige traditioner som harmoniumsbygger. Kirkerne i Hundstrup, Stenbjerg og Østerild fik bygget orgler på Thisted Orgelfabrik, ligesom Missionshuset i byen stadig har sit Christensen orgel.

Stemningen af de mange harmonier, klaverer og orgler tog på hørelsen, og da familien i 1917 flyttede til Østergade 24 i Snedsted, var Christensen næsten døv. Han fortsatte dog med at bygge sine instrumenter, og sønnerne Hans og Ejnar var aktive på værkstedet, hvilket fremgår af det nye firmanavn: N. C. CHRISTENSEN & SØNNER ORGELHARMONIUMSFABRIK SNEDSTED. Sønnerne stod for stemningen af de færdigbyggede instrumenter, ligesom de rejste rundt og stemte klaverer. Et af de sidst leverede kirkeorgler, var et orgel på tre stemmer bygget omkring 1920 til Hjørdemål Klitkirke. I 1917 skænkede direktør P. P. Hedegaard, der selv var fra Hjørdemål Klit, et beløb til et nyt orgel til kirken, og dette byggede Christensen, hvis døvhed nu var total. Udelukket fra musikkens og tonernes verden blev han med årene en sky og indesluttet mand.

"Tårnet"

Tabet af hørelsen skærpede interessen for bøgerne, og Christensen kastede sig lidenskabeligt over astronomiske studier. Ligesom han som ung fik interesse for orglet, og forfulgte sit mål om at bygge dette instrument, byggede

han i 1925 et observatorium på huset i Østergade, hvorfra han, gennem en indkøbt stjerneikkert til 1000 kroner, kunne studere universet. Løsningen af denne opgave var heller ikke umulig, da han som gammel tømrer stadig mestrede det håndværksmæssige. Det voldte derfor ingen problemer at slå et stort hul i taget, opføre en tømmerkonstruktion, der kom til at rumme observatoriet, og beklæde det med træ. Huset blev i folkemunde hurtigt døbt "Tårner", og fra kuplen, der drejede på kuglelejer, kunne Christensen med sin stjerneikkert, udover at følge universets bevægelser og stjernemes uafhængighed af jordens drejning, også se hvad klokken var på kirketårnet i Vestervig.

Den sidstnævnte fornøjelse og mulighed for gennem kikkerten at følge tidens gang forsvandt, da der i 1936 blev bygget et tårn på Hørsted Kirke⁵).

Få år før sin død, byggede Christensen i arene 1938-40 et husorgel med tre stemmer. Det var tænkt til sønnen Hans, der efter studentereksamen i 1924 havde læst teologi, og var blevet præst. Det lille instrument kom dog aldrig ud af huset, men blev i stedet opstillet på loftet ved siden af observatoriet i huset i Snedsted. Orglet blev hans sidste arbejde, og er et originalt vidnesbyrd om denne mands ideer og formåen. På det tidspunkt havde familien allerede mistet det første barn, idet sønnen Emil var død i 1928, kun 18 år gammel.

Orgelbyggerens hus med observatorium.

I 1943, den 9. april, døde orgelbygger Christensen. Ved hans begravelse blev sunget Grundtvigs salme "Lyksaligt det folk, som har øre for klang her oven fra". Pastor Gregersen, som forrettede begravelsen, sagde: "Han var et levende og interesseret menneske, og når han talte, følte vi alle, at det kom fra en levende og meget følsom sjæl. Han står for os som et godt menneske, med et stort hjerte. Hvor kunne han tale smukt om andre mennesker,

og alle havde sympati for ham. Han var et menneske der kunne undres over Guds skaberværk, som jeg aldrig så noget andet menneske kunne det. Denne undren forbandt han med et levende håb og en sand tro, men det største for ham var, at i denne tro og i dette håb fik han øre for klang her oven fra. Derfor må vi sige om ham, at han var et lykkeligt menneske. Af alle de minder, hans efterladte har om ham, vil sikkert dette træde mest frem, at han havde fået bygget bro mellem himmel og jord, fået øre for klangen oven fra"⁶).

I maj måned døde sønnen Ejnar, 37 år gammel. Udover at hjælpe i familiefirmaet i Snedsted, drev han til sin død Thisted Musikhus. I oktober samme år mistede børnene deres mor, Anine, kun 68 år gammel. Datteren Elna døde i 1947, og Viggo, der havde været klaverstemmer og sidenhen fik et radioteknikerværksted i huset i Snedsted, døde i 1949. Hans, der som ung havde været aktiv med at stemme harmonierne, var fra 1945 sognepræst i Jetsmark-

⁵ Jul i Thy 1975 p. 10.

⁶ Jul i Thy, 1975 p. 11.

Kaas i Vendsyssel. Han døde pludselig i 1955, 50 år gammel, af en hjerneblødning.

Den eneste nulevende af orgelbygger Christensens børn er frk. Marie Christensen, som har foræret faderens husorgel til Thisted Museum. En overgang drev hun fra huset i Snedsted en "Dukkeklifik", hvor havarerede dukker kunne komme under kærlig behandling. Gennem en periode kunne man også hos frk. Christensen få skrevet og duplikeret lejlighedssange. I forbindelse med en reparation af huset i 1972 forsvandt et af orgelbyggerens synlige værker, idet observatoriet blev revet ned.

Men i Hjørdemål Klitkirke, Missionshuset i Thisted og i mange hjem vidner instrumenter fra Christensens hånd stadig om resultatet af en opfyldt ungdomsdrøm at komme til at bygge orgler.

N. C. Christensens orgler

Da orglet på Thisted Museum endnu ikke er dokumenteret eller genopstillet, finder jeg det derfor nærliggende at beskrive Hjørdemål Klitkirkes orgel, som Christensen byggede omkring 1920. Orglet vidner om utraditionelle konstruktioner og byggemetoder, og disse viste sig da også ikke at være så stabile.

Allerede i midten af 1960-erne var orglet teknisk i så dårlig stand, at det nærmest var kassabelt. Heldigvis havde man i menigheden så megen veneration for den lokale orgelbyggers arbejde, at man ønskede at beholde det, hvis det overhovedet var muligt at sætte det i stand. Problemet var, at der ikke kunne skaffes nye dele til at reparere det med. Sognepræst J. E. Meng Sørensen, Hjørdemål, udtalte i november 1973 til den lokale avis om det defekte orgel, at "vi ville gerne bevare det, for det er et både smukt og godt instrument - eller var det i sine velmagtsdage. Det kan knibe med vejret".

Orgelhistorikeren Ole Olesen blev tilkaldt som menighedsrådets konsulent, og han undersøgte, og lavede en beskrivelse af orglet, der skulle danne grundlag for en eventuel istandsættelse.

Hjørdemål Klitkirkes orgel

Dispositionen er følgende: (3 stemmer, 1 manual)

Manual: (D-h") Bourdon
16': fra F 43 dækkede piber af træ-Dolce
8': 22 dækkede piber af træ
24 dækkede piber af tinlegering
Flûte
4': 3 dækkede piber af zink
43 dækkede piber af træ.

Traktur og registratur: mekanisk
Vindladesystem: mekanisk sløjfevindlade
Tonehøjde: a'= 435 hz
Placering: på forhøjning i skibest SV-hjørne, indbygget i niche; østvendt facade og spillebord
Facade: bemalet (egetræsådtret); attrappiber af sølvbronceret træ
Bælgerne: trædes af den spillende (2 trædeskamler)⁷).

Orglet i Hjørdemål blev ved undersøgelsen i sin konstruktion og sit klangbillede fundet historisk bevaringsværdigt. "Dette lille instrument, der er det sidste i brugværende kirkeorgel fra den begavede autodidakt N. Chr. Christensens hånd, er usædvanligt i snart sagt alle henseender. Vindladen er bygget som mekanisk sløjfevindlade, selv om næsten alle orgler o. 1920 udførtes efter det langt mindre tilfredsstillende pneumatiske system... Det klingende materiale er utraditionelt ved udelukkende at bestå af dækkede piber... Orglet må - sin relativt unge alder til trods - betragtes som et historisk instrument, der bør restaureres med stor nænsomhed og så vidt muligt bevares i det kirkerum, hvor det hører hjemme"⁸).

*Orglet i Hjørdemål Klit kirke efter restaureringen i 1975.
Foto: Olav Haugland.*

Orgelbygger Svend Erling Nielsen forestod i 1975 restaureringen af orglet som viste sig at indeholde spændende og originale detaljer. Christensens løsning på tekniske problemer vidner om at han snarere lærte harmoniumsbygning end orgelbygning på sin studierejse til Tyskland. At orglet får luft til vindladens piber via to kilebælge der er sammenbyggede med magasinbælgen, er set i

tidligere mindre pipeorgler. Hans konstruktion af lufttilførslen, vidner om en harmoniumsbyggertradition, hvor de fodbetjente trædeskamler med møbelpolstringssjorde trækker de to kilebælge. Da den autodidaktes adgang til relevant faglitteratur om orgelbygning sikkert har været overordentlig begrænset, må man imponeres over den opfindsomhed han har lagt for dagen for at løse de tekniske problemer.

Spillebordets 46 tangenter, der er af harmoniumstype, har nedenunder anbragt en skeckermekanisme der via en udvekslingsmekanik, en velleramme, står i forbindelse med vindladens ventiler. Når man trykker en tangent ned, sørger en række af parallelle aksler med påmonterede forskudte arme, for, via vandretliggende metaltråde at åbne spilleventilerne der i modsætning til gængs orgelbyggertradition er sidehængslede. Hvad der adskiller Christensens konstruktioner og byggemåder fra den etablerede orgelbygning, er bl.a. placeringen af vellerammen. Hvor vellerammen som udvekslingsmekanik normalt sidder udvendig i forlængelse af spillebordets tangenter eller udvendig på undersiden af vindladen, i direkte tilknytning til ventileme, har Christensen monteret denne sindrige mekanik inden i vindladen. Ventilerne åbner for luften fra magasinbælgen så piberne, der for de hjemmebyggede træpibers vedkommende var af Christensens egen mensur og farve, ((han malede dem rent faktisk stemmevis i forskellige farver (klangfarver?)) kunne spille sammen med de importerede fabrikspiber i metal som han købte på fabrikker i Tyskland.

⁷ Den danske Orgelregistrant, rapport 8/6 1973, Ole Olesen, vedrørende orglet i Hjørdemål Klitkirke.

⁸ Den danske Orgelregistrant, rapport 7/6 1973, Ole Olesen, vedrørende orglet i Hjørdemål Klitkirke.

Christensens husorgel

Orgelbyggerens eget husorgel har flere lighedspunkter med orglet i Hjørdemål Klit kirke, og blev journalført i 1973 i Den danske Orgelregistrant.

Disposition: (3 stemmer, 1 manual)

Manual: (C-f ”)

Bourdon 16' (fra F)

Bourdon 8'

Principal 4'

Koppel: M 4' - M

Svelle: (aktiveres med udtræk)

Traktur og registratur: mekanisk

Vindladesystem: mekanisk sløjfevindlade

Prospektpiber: attrapper af sølvbronceret træ

Orglet trædes af den spillende (2 trædeskamler)⁹).

Som det fremgår, er der ikke foretaget en nøjere undersøgelse eller opmåling af pibematerialet. Hvordan orglet er konstrueret lader sig kun konstatere ved en adskillelse og dokumentation af orgelværket som så samtidig kunne blive konserveret, restaureret og sikret for eftertiden. I Norge har man et begreb,

*Også i dekorationer på orgelfacaden i Hjørdemål Klit kirke, kom orgelbygger Christensens interesse for stjerner til udtryk.
Foto: Olav Haugland.*

”Bygdeorgelbyggeres”; det var forrige århundreders lokale håndværkere og organister, oftest uden orgelbyggeruddannelse, der i de små bygder fuskede sig gennem den komplicerede proces at konstruere og bygge et pibeorgel. Orgelbygger Christensen i Snedsted var ingen fusker. Han var den lokale autodidakte orgelbygger der med en

harmoniumsbyggerbaggrund byggede små særprægede pibeorgler. Thisted Museum har fået et sådan instrument forærende, og i lighed med de restaurerede og museums bevarede Bygdeorgelbyggeres instrumenter, bør der også findes plads og midler til at opstille Christensens husorgel på mu seet, hvor det nu hører hjemme.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1994, side 133-139).

---

⁹ Den danske Orgelregistrant. rapport 7/6 1973, Ole Olesen, vedrørende orglet hos Marie Christensen.